

lában, úgy a névtudomány e területe kapcsán is szembeötlő a vizsgálatba bevont nevek körének kiszélesedése: napjainkban a szépirodalmi művek névanyaga mellett egyre meghatározóbbá válik más műfajok, a mese, a fantasy és a sci-fi műfajába sorolható alkotások névanyagának vizsgálata is.

A névtudomány eredményeit áttekintő számvetést RAÁTZ JUDIT zárja, aki a névtan gyakorlati alkalmazási lehetőségeiről (genealógia, jog, informatika, fordítás stb.), illetőleg az alkalmazott névtan területeiről ad képet (227–247). A napjainkban robbanásszerűen fejlődő informatika részéről fokozottan jelentkezik az igény például olyan névelméleti kérdések formalizálására, mint a tulajdonnév fogalmának meghatározása, ez az alapja ugyanis a számítógépes tulajdonnév-felismerésnek. Míg azonban e téren jelentős eredmények születtek, más területeken sok feladat vár még a szakemberekre. A kötetet olvasva a névkutatás leg súlyosabb adósságának a tudományos ismeretterjesztés kapcsán megmutatkozó hiány tűnik.

4. A kötet utolsó egységében a Hajdú Mihály professzornak emléket állító írások kaptak helyet. Sokoldalú, kutató, tudományszervező, oktató és tudománynépszerűsítő munkáját a KISS JENŐ, BARTH M. JÁNOS, BALÁZS GÉZA és SZATHMÁRI ISTVÁN által írt pályaképek, visszaemlékezések idézik fel. A záró egység mellett a kötet egésze méltó tisztelgés a professzor emléke előtt.

Hivatkozott irodalom

- HOFFMANN ISTVÁN – TÓTH VALÉRIA 2016. A nyelvi és az etnikai rekonstrukció kérdései a 11. századi Kárpát-medencében. *Századok* 150: 257–318.
- KNIEZSA ISTVÁN 1938. Magyarország népei a XI.-ik században. In: SERÉDI JUSZTINIÁN szerk., *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján* 2. MTA, Budapest. 365–472.
- MELICH JÁNOS 1925–1929. *A honfoglaláskori Magyarország*. MTA, Budapest.

RESZEGI KATALIN
Debreceni Egyetem

Fancsaly Éva – Gúti Erika – Kontra Miklós – Molnár Ljubić Mónika – Oszkó Beatrix – Siklósi Beáta – Žagar Szentesi Orsolya, A magyar nyelv Horvátországban

Gondolat Kiadó, Media Hungarica Művelődési és Tájékoztatási Intézet, Budapest–Eszék,
2016. 309 lap

1. Az 1990-es években határon túli és magyarországi nyelvészek közös vállalkozásaként indult *A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén* című kutatás. A projekt célja a Magyarország határian kívül, kisebbségi helyzetben élő magyarság nyelvhasználatának szociolingvisztikai szempontú elemzése volt, ugyanakkor pótolta a magyar nyelvtudomány egyik súlyos mulasztását is. A kutatás vezetője s egyben az eredményeket bemutató sorozat szerkesztője KONTRA MIKLÓS, akinek irányításával először a kárpátaljai, majd a vajdasági, szlovákiai, ausztriai és szlovéniai területek vizsgálata zajlott, illetőleg

az adott régió magyarságának nyelvi helyzetét bemutató monográfiák jelentek meg (1998, 1999, 2000, 2012). A felmérés Trianon következményeit vizsgálta, azonos keretben bemutatva a kisebbségi magyarság demográfiai, gazdasági, politikai, földrajzi és nyelvi jellemzőit. A nyelvészeti kérdések tárgyalásában hangsúlyos szerepet kapott a kétnyelvűség hatásának leírása, illetve a magyar nyelv magyarországi és határon túli változatainak összevetése.

A magyar nyelv Horvátországban című kiadvány munkálatai még a kilencvenes évek során elkezdődtek, ekkor azonban csak a magyarországi kontrollsorozat anyagának gyűjtésére került sor. A kutatás azon szakasza, mely a horvátországi magyarság nyelvi helyzetét vizsgálta volna, a délszláv háború miatt nem valósulhatott meg a sorozat többi tagjával egyidőben. A hiány pótlására 2013-ban kezdődtek meg a munkálatok, magyarországi és horvátországi nyelvészek, illetve az eszéki, zágrábi és pécsi egyetemi hallgatók közreműködésével. Eme sikeres együttműködésnek köszönhetően a kutatás első terepmunkái után húsz évvel végre megjelenhetett a horvátországi magyarság nyelvét bemutató monográfia.

2. A kiadvány felépítését tekintve illeszkedik a sorozat korábbi köteteinek struktúrájához. A bevezetésben (19–22) KONTRA MIKLÓS és FANCSALY ÉVA röviden, némileg a sorozatszerkesztői előszót kiegészítve (KONTRA, 15–17) bemutatják azokat a nehézségeket, amelyek a vizsgálat létrejöttét akadályozták. Ezt követi az 1996-os és 2014-es magyarországi kontrollanyag bemutatása. Jelen vizsgálatokhoz összesen 8 magyarországi település szolgált kontrollként. Ezek közül Ikrény, Csongrád, Szatymaz hanganyagai az 1996-os terepmunka során lettek rögzítve, míg Pécs, Komló, Somogyhárság/Szaporca, Vajszló és Baksa adatait 2014-ben vették föl. A két minta között jelentős eltérést nem tapasztaltak a kutatók, a 65 elemet tartalmazó feladatsorban mindössze 6 esetben volt szignifikáns különbség, ezáltal a korábban gyűjtött adatok is részét képezhették az összehasonlító vizsgálatnak. A horvátországi minta rögzítése 2014 és 2015 folyamán történt 7 kutatóponton. A vizsgálat helyszínei Kopács, Vörösmart, Dályhegy, Bellye, Darázs, Kórogy, Zágráb voltak. A két ország mintái nem, életkor, iskolázottság szempontjából hasonlóak. A 2014-ben használt kérdőív a korábbi, 1996-os feladatsor 7 kérdéssel kibővített és aktualizált (külföld–belföld szabály alapján, pl. *Koszovó* > *Vukovár*) változata.

3. A monográfia első nagyobb tematikus egysége a Történeti demográfia: magyarok a mai Horvátország területén (ŽAGAR SZENTESI, 25–52), melyben a térség területének rövid, ugyanakkor lényegre törő és pontos történetét ismertetik a szerzők a horvát honfoglalástól egészen a jelenkorig. A magyarság történetével a fejezet külön is foglalkozik. A térségben a magyar ajkú lakosság már a (magyar) honfoglalás óta jelen van. Számuk folyamatos növekedést mutat a törökdúlásig. Az oszmán hadak kiűzése után ismét növekedés tapasztalható, egészen a 19. századig, amikor is a horvát-magyar konfliktusok menekülésre készítetik a lakosság egy részét. A politikai helyzet stabilizálódása után ismét növekedni kezdett a magyarok száma a területen, meghozzá igen nagy ütemben. A 20. század elején az észak-horvátországi magyarság száma 107 ezerre, míg a magyarul tudók száma 170 ezer főre volt tehető. A trianoni békediktátum után a magyarság aránya folyamatosan csökkent. E fogyatkozásnak mérföldkövei voltak a (tengerentúlra irányuló) kivándorlási hullám, második világháború és a délszláv háború. A század eleji és a század végi népszámlálási arányok azt mutatják, hogy a magyarság aránya 80%-kal csökkent az országban 1910 és 1991 között (44). A tendencia Horvátország függetlenségének elnye-

rése után sem állt meg. Az egyre erősödő asszimiláció hatására a magyarok száma továbbra is intenzíven csökken. A 2011-es népszámlálás alkalmával 14 048 személy vallotta magyarnak magát; ez az ország lakosságának 0,3 %-a (49).

4. A Földrajzi és etnikai viszonyok című fejezet az ország etnikai összetételét mutatja be (ŽAGAR SZENTESI, 53–63). Az alfejezetekben külön-külön is ismertetik az egyes népcsoportokat: a többségi nemzetet képző horvátokat, a nagyobb kisebbségeket (szerb, magyar, cigány, olasz, cseh), illetőleg további etnikai csoportokat (bosnyák, montenegrói stb.). A magyar kisebbség néhány jellemzője című fejezet (65–119) a kiadvány harmadik nagy tematikus egysége, amely bemutatja a horvátországi magyarság földrajzi (GÜTI, 65–74), társadalmi és gazdasági (74–78), műveltségi és felekezeti (FANCALY, 78–91) jellemzőit. A fejezet ismerteti a szlavóniai, drávaszögi és baranyai magyarság néprajzi és nyelvi tagolódást (FANCALY, 111–119), s részletesen foglalkozik az azonosságtudat és nyelvi attitűd kérdésével (KONTRA, 91–111).

A kiadvány e fejezete nem hagyja figyelmen kívül a témában végzett korábbi kutatásokat. Előbb GERESEN FERENC (91–92) és DITZENDY ORSOLYA (92–93) vizsgálatait ismerteti, ezt követően tér rá az újabb kutatási eredményekre. GERESEN 1997-ben magyar nemzetiségű felnőttekkel a Drávaszögben, Kelet-Szlavóniában, Zágrábban és a Tenger-melléken végzett vizsgálatait, illetve DITZENDY eszéki és magyar egyetemistákkal készített interjúi egyaránt foglalkoztak a nemzeti identitás kérdésével. Munkájuk jelen kutatás eredményeivel együttesen a horvátországi magyar identitás változását a maga kontinuitásában szemlélteti. A 2014-es felmérés fontos kérdése a magyar kisebbség területi és nemzeti kötődése. A vizsgált személyek területi kötődés szempontjából leginkább saját településükhöz kötődtek (ötfokozatú skálán 4,5-es érték); ez hasonló a magyarországi kontrollminta (4,1-es érték) eredményéhez (95). A válaszadók saját településük után Horvátországhoz éreznek erősebb kapcsolódást (4-es érték), s ezt követi a Magyarországhoz való kötődés (3,8). Utóbbi eredményeket ismét összevetették a magyarországi, valamint a vajdasági és muravidéki mintával. Mindhárom esetben eltérést találunk. Azonban míg Magyarországgal kisebb az eltérés (3,7-es érték a 3,8-eshez mérve), addig a Muravidéken 1,8-es, a Vajdaságban 2,7-es értéket kapunk. Hasonló nagy különbséget mutatnak a területek a régi (nagy) Jugoszláviához való viszonyulásukban. A horvátországi mintában 2,4; a vajdaságiban 3,9; a muravidékiben 4-es érték (95). Az egykori tagállamok lakóinak attitűdjében jelentős és látványos különbség van. Azonban nem feledkezhetünk meg arról, hogy míg a horvátországi minta friss, 2014-es terepmunka eredménye, addig a másik két minta jóval régebbi: 1995–1997-ből való. KONTRA MIKLÓS fejezetében erre a különbségre több ízben is felhívja a figyelmet (pl. 95). A területek összehasonlítása ennek ellenére szükséges, viszont valószínű, hogy frisseb kontrollanyaggal más eredményekre jutna az összevetés. A minta részvevői nemzeti kötődésüket értékelve legerősebbnek a horvátországi magyarsághoz tartozást érezték (4,6), ezt követte a magyar nemzethez (4,4), s az előzőekhez mérve kisebb mértékben a többségi nemzethez való kötődés (2,8). A felmérés e feladata a határon túli mintákban közel azonos értékeket mutat a saját helyi kisebbséghez való viszonyulásban (minden érték 4 fölötti), a jelenleg vizsgált csoport az erdélyi és kárpátaljai eredményekhez áll a legközelebb (egyaránt 4,6-os értékek).

A fejezet a nyelvhasználat és nyelvi attitűd kérdésére is kitér. A mintában szereplő személyek közül hivatalosan 101 személy magyar, 12 horvát nemzetiségű, ezzel szemben

110 személy vallotta magát magyarnak és 4 többséginek. Az anyanyelvvel kapcsolatban további differenciálódást figyelhetünk meg. 111 személy a magyart tekinti anyanyelvének, 1-1 személy a horvátot és szerbet, ketten más nyelvet (97). Anyanyelvnek a beszélők az elsőként tanult nyelvet értelmezték (válaszok 84%-a), mely érték a magyarországi mintával hasonló (a válaszok 78%-a). Az ima, bibliaolvasás nyelvének a válaszadók többsége a magyart jelölte meg, ám az arány (ahogyan arra KONTRA MIKLÓS is felhívja a figyelmet) generációról generációra csökken: idősök 86%, középkorúak 73%, fiatalok 50% (97). A magyar nyelv változatai közül a mintában szereplők a budapestit ítélték legszebbnek (38%), ezt követte a magyarországi, vidéki kategória (17,6). Ezen értékek a kontrollcsoport adataitól különböztek. A magyarországi minta szereplői ugyanis a vidéki (33,3%) és falusi változatokat tartották szépeknek (24,4%), míg a budapesti változat jóval kisebb értéket mutatott (11,1%). A horvátországi adatközlők egy részénél még a drávaszögi (12%) és szlavóniai (8,3%) változatok is megkapták a legszebb minősítést, sőt még a vajdasági is (5,6%). A magyarországi kontrollforrásban ezzel szemben e három változat meg sem jelent (vö. 102).

5. A kiadvány negyedik tematikus egysége (Politika) Horvátország politikai helyzetét ismerteti (125–137), különös tekintettel a kisebbségpolitikára, külön alfejezetekben is kitérve a gazdasági (GÚTI, 125–128) és oktatási kérdésekre (MOLNÁR LJUBIĆ, 131–134). Mindkét témakörben rövid történeti áttekintést adnak a szerzők, majd a jelen kor kérdéseit mutatják be. A kisebbségi oktatás jelenleg három modell alapján valósul meg az országban. Az első, A modell esetében az oktatás anyanyelven történik; a B modellben a társadalomtudományokat anyanyelven, a természettudományokat a többségi nyelven oktatják; míg a C modell esetében csak anyanyelvápolás történik (135). Az országban jelenleg az általános iskolák közül 4 az A, 1 a B és 18 a C modellben működik. A középfokú oktatásban egy A modellben működő iskolát tartanak számon, azonban ennek létezése is veszélybe került a jogszabály-módosítások következtében. Jelenleg minimumlétszámhoz (7 fő) kötik az elsős középiskolai osztályok indítását (135). Az oktatási segédletekkel kapcsolatban a szerzők kifejtik, hogy a hivatalos jogszabály értelmében a horvátországi magyar oktatásban (engedélyeztetés után) használhatók magyarországi tankönyvek, ezzel a lehetőséggel azonban jelenleg nem élnek a helyi pedagógusok. Ugyanakkor a többségi nyelvű tankönyvek fordításai folyamatban vannak, s számos tárgy esetében már használatba kerültek (136).

6. A magyar nyelv Horvátországban című kiadvány ötödik tematikus egysége a nyelvhasználati kérdéseket tárgyalja (GÚTI – MOLNÁR LJUBIĆ – OSZKÓ – KONTRA, 141–174). Az alfejezetek a korábban már felmerülő témaköröket, például oktatás, hitélet és nyelv elemzik részletesen a 2014-es vizsgálat eredményei alapján. A magyar nyelv hétköznapi használatának bemutatása magába foglalja a szinterek, kontextus és változatok jellemzését is. A vizsgálat eredményei azt mutatták, hogy a magyar nyelv mindinkább kiszorul a nyilvános szinterekről. A hivatalos helyeken vagy egyéb formális helyzetekben a válaszadók szinte kizárólag a többségi nyelvet használták. A falusi rendezvényeken, templomban és kultúregyesületben még a magyar nyelvű kommunikáció mondható gyakorinak, azonban a többségi nyelv alkalmazása itt sem példa nélküli. A falusiakkal szemben a városi lakosság nyilvános nyelvhasználatából még inkább kiszorult az anyanyelv. A válaszadók még azokon a szintereken is csak ritkán használták a magyar nyelvet, amelyekben a falusiak többnyire azzal éltek (KONTRA, 154–156). Az intenzív visszaszorulásnak részét képezik azok

a mindennapi nyelvi konfliktusok is, amelyekkel a nyelvhasználók szembesülnek. Ezek a konfliktusok létrejöhetnek a többségi és kisebbségi nyelvet beszélők között, de egy nyelv változatait beszélők között is. A mintában részt vevő személyek 51%-a már került olyan élethelyzetbe, amikor megszólták azért, mert anyanyelvén szólalt meg (166). A válaszadók 46,5%-ának Magyarországon voltak nyelvi nehézségei, ide tartoztak azok az esetek, amikor nem értették meg őket, esetleg nekik voltak megértési nehézségeik, vagy megjegyzést tettek nyelvhasználatukra (168). A nyelvi konfliktusok alfejezet végén a szerzők egy igen érdekes szöszedetet adnak közre, amely bemutatja a Drávaszögben, Szlavóniában és Zág-ráiban előforduló, de Magyarországon nem használt kifejezéseket (jelentéssel), illetve a Magyarországon előforduló, de a térségben nem használt kifejezéseket is. Érdemes lenne e listát tovább bővíteni s részletesen összevetni a vajdasági szöszedetekkel (a kötetben egy összevetést találunk a „tetszikelés” jelenségével kapcsolatban: 169), s a közös, illetve eltérő szlavizmusok, valamint a tájszavak szempontjából elemezni.

Fontos kérdés még, hogy a helyben használt nyelv a magyarnak melyik változata. Ezt a problémát tárgyalja az *El-e még a régi nyelvjárás?* című fejezet (OSZKÓ, 159–166). A vizsgálat eredményei a fenti kérdésre generációnként más-más választ adnak. Az idős generáció esetében még a régi változat adatolható. A középgeneráció esetében azonban már keveredést találunk a magyarországi változatokkal, míg a fiatalok nyelvhasználata a legtöbb esetben a standardhoz közelít (159–160). Bár a vizsgálat kérdőívének célja, ahogyan azt OSZKÓ BEATRIX is megjegyzi, nem az adott települések nyelvjárási jellemzőinek szisztematikus kikérdezése volt, mégis a felvételek (az interjúkkal kiegészítve) lehetővé tették a dialektológiai szempontú elemzés elvégzését is. A fejezet végén ennek megfelelően a régió nyelvjárási sajátosságainak ismertetése található (162–165).

7. A kiadvány hatodik tematikus egysége A nyelvi változók, melyben az RSS vizsgálat eredményeit mutatják be a szerzők (KONTRA–OSZKÓ–FANCSALY–SIKLÓSI). A kutatók kettő-négy tagú nyelvi változók vizsgálatát végezték el a korábbi kutatások módszertanának megfelelően. A felmérés során a morfológiai, szerkezeti és szemantikai variancia vizsgálatára egyaránt sor került, az eredményeket pedig külön-külön alfejezetekben ismertetik (177–200). A variancia eredményeit a hetedik fejezetben a vajdasági és muravidéki vizsgálatok eredményeivel is összehasonlítják a kutatók (KONTRA, 201–203). A három régió mintájának rövid összevetéséből kiderül, hogy a Muravidék eredményei a vajdaságinál kevésbé tekinthetők standardnak. A horvátországi minta a másik két területhez viszonyítva több esetben mutat stilisztikailag jelentős eltérést (202).

A kiadványt „összefoglalás helyett” a sorozatszerkesztő KONTRA MIKLÓS gondolatai zárják, aki az utolsó fejezetben a horvátországi magyarság és magyar nyelv helyzetét összegzi röviden (205–208). KONTRA helyzetábrázolása realiztikus, nem kíván a valós állapotoknál sem rosszabb, sem szebb képet festeni. Számba veszi azokat tényezőket, amelyek a horvátországi magyarság asszimilációját gyorsítják (gazdaság, vegyesházasságok aránya), de azokat is, amelyek a magyar nyelvhasználatot segítik (nyelvi jogi helyzet). A horvátországi magyar kisebbség jövőjével kapcsolatban nem bocsátkozik jóslásokba, azonban felhívja a figyelmet arra, hogy a magyarság megmaradásának jövője a térségben nagymértékben összefügg az adott terület gazdasági helyzetével, amelynek fejlesztése is szükséges a magyar nyelv életben tartásához Horvátországban.

8. A magyar nyelv Horvátországban című kötet, ahogyan azt a szerzők is megfogalmazták, hiánypótló kiadvány. A színvonalas monográfia azonban nem pusztán A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén című sorozat még hiányzó elemét pótolta, hanem a magyar nyelvtudományban létező űrt is. Megjelenésével több éves kutatómunka és egy évtizedeken át tartó vállalkozás zárult le. Reméljük, eredményeit és megfigyeléseit a horvátországi magyarság megőrzéséért tett erőfeszítésekben is felhasználják.

KOCSIS ZSUZSANNA

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Károli Gáspár Református Egyetem

Benő Attila – T. Szabó Csilla szerk., Az ember és a nyelv – térben és időben

Emlékkönyv Szabó T. Attila születésének 110. évfordulóján

Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2016. 200 lap

„Ezzel a kötettel tovább gyarapodik a Szabó T. Attila emlékét ápoló kiadványok sora, hiszen hatalmas munkássága, kivételes személyisége számos tanítványt, barátot vonzott, akik minden jeles alkalommal megemlékeztek róla” – olvashatjuk az emlékkönyv szerkesztői előszavában (7), amely a tudós születésének 110. évfordulóján, 2016. január 29–30-án rendezett konferencia előadásainak szerkesztett változatait adja közre. A rendező Erdélyi Múzeum-Egyesületnek Szabó T. Attila éveken át munkatársa, vezetője is volt, és halála után az Egyesület adott otthont az Erdélyi magyar szótörténeti tár (SZT.) munkaközösségének, gondoskodott a szótár kiadásáról és a szerkesztői utánpótlásról, kerek évfordulókkor pedig különféle módokon emlékezett egykori vezetőjére.

A kötet három nagy tematikus egységre tagolódik. Az első, emlékező írásokat két olyan fejezet követi, mely ékesen példázza, hogy SZABÓ T. ATTILA „iskolateremtő munkássága máig ható”: a tanulmányokban felvetett kérdések és témák „a jeles erdélyi kutató által kezdeményezett forráskiadásokra támaszkodnak”, vagy „valamilyen általa már felvetett kérdéskör továbbgondolására vállalkoznak” (8).

1. Az első tematikus egységben kaptak helyet az emlékező írások egykori kollégák, barátok és családtagok tollából. Már a fejezet címe – A nyelvtudós és az ember – jelzi azt, ami a visszaemlékezéseket olvasva újra és újra megformálódik előttünk: egy nagyon emberséges kutató és egy mindig kutató ember képe.

T. SZABÓ CSILLÁNAK a kötetet nyitó írása (11–15) SZABÓ T. ATTILA életének és munkásságának krónikáját ismerteti évszámokkal és adatokkal, a végén magát az ünnepeltet idézve: „Én nagyon sokat gondolkodtam azon, hogy mi az emberi életnek a célja. És nem tudtam mást kitalálni, mint azt, hogy a munka. Az alkotás. A közösség számára való alkotás és a közösség életével való egybefonódás a munka révén” (Szabó T. Attila vallomása életéről, munkásságáról, a nyelvtudományról. Magyar Nyelv 84. 1988: 270) (15). Ezt a hitvallást erősítik meg mind a személyesebb hangvételű írások. SZABÓ T. E. ATTILA, a legidősebb fiú, a nyelvtudományi kérdések, elsősorban a botanikai szaknyelv iránt is érdeklődő